

ARMÉNŠTINA

(Lucie Gramelová, článek vyšel v časopise Navýchod 2/2010)

Prastará kultura, prastaré a pro nás značně nepřehledné písmo, svébytná křesťanská tradice, arménský duduk, dobré víno – o Arménii víme lecos. O arménštinu samotnou se pak u nás zajímá velmi málo lidí. Ti, kteří odjíždějí s batůžkem na zádech do této kavkazské země, se většinou nechají odradit složitým písmem, a ti, kteří by snad měli i hlubší filologický zájem, nemají u nás kde se armenistice věnovat. Tento obor více méně zanikl. Hned na úvod můžeme opravdové zájemce o arménštinu odkázat na jediný dostupný pramen, a to je Česko-arménská konverzace (Vagaršak Šaginjan, Karolinum 2002).

Je obtížné říci, kolik lidí dnes vlastně arménsky mluví. Běžně se uvádí údaj šest a půl milionu mluvčích. Tři miliony mluvčích žijí v Arménii a tři a půl milionu jich žije v diaspoře. Počet Arménů v jednotlivých zemích – Arméni žijí v evropských zemích, na Středním i Blízkém Východě, v Rusku, v Americe a jinde - však odráží spíše etnickou příslušnost než skutečný počet mluvčích. Samotná Arménie je dnes do značné míry národnostně homogenní, především ve městech jsou však mluvčí většinou bilingvní. Konkurenčním jazykem je zde ruština, která má tradičně jistou prestiž. Rusky také hovoří arménští uprchlíci z Azerbajdžánu a proto s jejich návratem v devadesátých letech opět vyvstala potřeba komunikovat v ruštině. Obecně je však v Arménii patrná snaha o armenizaci veřejného života, částečně také jako ideologická protiváha neustálé turkizaci sousedního Azerbajdžánu, a také v diaspoře vznikají iniciativy v tomto směru, od různých kulturních akcí (festival Jeden jazyk, jeden národ, zavedení Dne arménského jazyka 21. února apod.) po různé dotační programy na výuku arménštiny pro arménské děti v diaspoře. Komunikaci mezi arménským státem a arménskou diasporou zajišťuje Ministerstvo pro diasporu. (V době, kdy píše tento článek, najdete na

webových stránkách ministerstva dopis ministryně, který vyzývá k podpoře zpěvačky Evy Rivas v soutěži Eurovision 2010 – i tak lze spojit veřejnost arménskou a v diaspoře.)

Arménština je indoevropský jazyk, který je však „sám sobě větví“, to znamená, že nemá žádné blízké příbuzné. U takových jazyků lze předpokládat, že jsou reliktem kdysi početnější skupiny jazyků. Předkové dnešních Arménů přišli na současná území ze západu, pravděpodobně z oblasti Balkánského poloostrova, kde mohli být v kontaktu především s Řeky a s Thráky. V nové vlasti je arménská přítomnost doložena od 6. století př.n.l. Arménština se zde ocitla v izolaci mezi kavkazskými jazyky a turkickými jazyky. Později byla také arménština silně pod vlivem iránského superstrátu, což vysvětluje mnohé její odlišnosti. To vše způsobilo, že laik mnohdy není schopen identifikovat arménštinu jako jazyk indoevropský. Měli-li bychom přece jen říci, ke kterému jazyku má arménština z hlediska indoeuropeistického nejblíže, byla by to řečtina.

Arménská gramatika má řadu inovací, ale udržela si také některé konzervativní rysy. Najdeme zde postponovaný určitý i neurčitý člen: *banali me* „jeden klíč“, *banalin* „ten klíč“. To vedlo některé balkanisty k domněnkám o společném substrátu arménštiny a některých balkánských jazyků. Vzhledem k tomu, co jsme si na začátku řekli o původu arménštiny, to nelze vyloučit. Podstatné jméno má sedm pádů a nezná rod. Nominální flexe tedy patří v rámci indoevropských jazyků spíše k těm složitějším. Lze to tvrdit i o slovesu, ačkoliv verbální flexe vykazuje vysokou míru analytičnosti, a to dokonce i v přítomném čase: *grum yem* „píšu“, *grum yes* „píšeš“, *grum e* „píše“ (tvar je složen z participia a pomocného slovesa „být“ v příslušné osobě). Naopak konjunktiv a aorist si zachovaly syntetický tvar. Ze syntaktického hlediska je arménština standardní typ S-V-O (subjekt – verbum – objekt). Lexikon moderní spisovné arménštiny je převážně založen na staré klasické arménštině. Nejvíce výpůjček pochází z iránských jazyků. S překladem bible se do arménského jazyka také dostalo více aramejských výpůjček, je totiž pravděpodobné, že základem pro první

překlad byla bible aramejská. Během éry Sovětského svazu se do arménštiny dostala také řada výrazů ruských, a to především v oblasti odborných výrazů. Z fonologického hlediska jsou zvláštností aspirované konsonanty – afrikáty a okluzivy. Tyto hlásky se vyslovují s přídechem, jedná se například o /č/ nebo /c/ s přídechem.

Delší zastavení zaslouží na závěr arménské písmo. Není příliš běžné, abychom měli tolik konkrétních informací o vzniku písemného systému. Arménština hrála pochopitelně důležitou roli při šíření křesťanství. Podstatným předpokladem v tomto procesu bylo vytvoření arménského písma pro překlad bible do arménštiny. Tímto úkolem byl pověřen mnich a dvorní písař Mesrob Maštoc. Jako datum vzniku písma se obvykle uvádí rok 406 n.l. a písmo se používá v téměř nezměněné podobě až do dneška. Jde o bohatý systém znaků (odlišná malá a velká písmena, různé styly). Na první pohled je pro nás arménské písmo poměrně komplikované, při bližším zkoumání lze najít některé podobnosti s řeckým písmem. Písmo a písemnictví si v Arménii uchovává vysokou míru prestiže. Návštěva knihovny rukopisů v Jerevanu známé jako Matenadaran je velkolepým zážitkem, místo má téměř posvátný charakter. Mezi sochami z bílého mramoru, které představují významné osobnosti arménské literatury, má pochopitelně dominantní postavení socha Mesroba Maštoce.

Nicméně arménština sama se od dob Mesrobových značně změnila. Zásadní odklon *grabaru* – jak se spisovný staroarménský jazyk nazývá – nastal na konci 19. století, kdy dochází ke kodifikování mluveného jazyka. Postupně se ustálily dvě velké jazykové varianty – východoarménská a západoarménská, které se liší především ve výslovnosti. Dnes lze zjednodušeně říci, že východoarménskou variantou se mluví v Arménii a západoarménskou v diaspoře (před arménskou genocidou šlo však především o jazyk anatolských Arménů). Je tedy jasné, že za spisovný arménský jazyk považujeme první zmíněnou variantu. V uvedené tabulce vidíme výslovnost grafému v obou variantách. Dvě poslední písmena zavedl reformovaný pravopis v roce 1922 a nejsou součástí klasické mesrobovské abecedy. Ta má na

rozdíl od reformované varianty pouze 36 písmen. Pravopisná reforma se neujala především v diaspoře, kde se děti učí psát podle klasické mesrobovské ortografie.

písmeno východoarm. varianta západarm. varianta

<u>Ա</u>	ɑ	ɑ
<u>Բ</u>	b	p ^h
<u>Գ</u>	g	k ^h
<u>Դ</u>	d	t ^h
<u>Ե</u>	(j)ɛ	(j)ɛ
<u>Զ</u>	z	z
<u>Է</u>	ɛ	ɛ
<u>Ը</u>	ə	ə
<u>Թ</u>	t ^h	t ^h
<u>Ճ</u>	ʒ	ʒ
<u>Ի</u>	i	i
<u>Լ</u>	l	l
<u>Խ</u>	χ	χ
<u>Ջ</u>	ts	dz
<u>Կ</u>	k	g
<u>Հ</u>	h	h

<u>ㄗ</u>	dz	ts ^h
<u>ㄘ</u>	ɸ	ɸ
<u>ㄙ</u>	tʃ	dʒ
<u>ㄇ</u>	m	m
<u>ㄐ</u>	j	j
<u>ㄌ</u>	n	n
<u>ㄍ</u>	ʃ	ʃ
<u>ㄏ</u>	(v)o	(v)o
<u>ㄑ</u>	tʃ ^h	tʃ ^h
<u>ㄒ</u>	p	b
<u>ㄓ</u>	dʒ	tʃ ^h
<u>ㄒ</u>	r	r/r
<u>ㄕ</u>	s	s
<u>ㄖ</u>	v	v
<u>ㄗ</u>	t	d
<u>ㄘ</u>	r	r
<u>ㄙ</u>	ts ^h	ts ^h
<u>ㄇ</u>	v	v
<u>ㄐ</u>	p ^h	p ^h
<u>ㄌ</u>	k ^h	k ^h

<u>Q</u>	o	o
<u>\$</u>	f	f
:	:	:
<u>Ω</u>	u	u
<u>u</u> ^[2]	(j)εv	(j)εv